

ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ (ДОПРАГМАТИЧНИЙ ПЕРІОД)

Постановка проблеми вербальних конфліктів (далі - ВК) у мовознавстві має довгу філософську, лінгвістичну та естетичну передісторію, тому в описі різних поглядів із даного питання можна було б обрати декілька шляхів. Перший – «опис за напрямками» (тобто, які спроби розв'язання проблеми пропонувалися, скажімо, у рамках логічного, психологічного, формального, структурного, діяльнісного та інших впливових напрямів в історії мовознавства). Другий – «опис за науковими школами» (наприклад, що зазначали про конфліктну мовленнєву взаємодію представники Лейпцігської школи молодогограматиків, Харківської лінгвістичної школи, Празького гуртка функціональної лінгвістики тощо). Третій – у якому кардинальними пунктами історичного опису обираються імена тих видатних учених, які тою чи іншою мірою зверталися до проблематики вербального конфлікту із загальнолінгвістичної та лінгвофілософської точок зору, із посиланнями на їх приналежність до певних наукових шкіл та напрямів. Нами, проте, обрано четвертий, немов би «еклектичний» шлях, який дає можливість зосередитися першочергово на теоретичних питаннях, без цитації багатьох інших робіт та посилань на багатьох інших авторів, що не вплине на мету розвідки.

Вербальні конфлікти, пов'язані з неоднозначністю природної людської мови в комунікації, привернули до себе увагу ще в давні часи. Значної популярності набув так званий «парадокс брехуна»: *πσευδομαί* 'Я брешу', виречене *Евбулідом Мілетським*, було інтерпретоване Цицероном у такій формі: «Якщо ти кажеш, що ти брешеш, і при цьому ти кажеш правду, то ти брешеш. Але якщо ти кажеш, що брешеш і при цьому ти брешеш, ти кажеш правду». Цей парадокс розв'язувався двічі, але вже у ХХ столітті. Бертран Рассел побудував, спираючись на нього, свою теорію ієрархічних типів, припустивши (а далі – й постулювавши), що ім'я висловлення перебуває на вищому рівні, ніж саме висловлення. Польський логік А. Тарський, узагальнивши ідею Рассела, відзначив розбіжність між мовою-об'єктом і метамовою, якою чиняться міркування та робляться умовиводи щодо мови-об'єкта: «... доведено, що будь-яке задовільне визначення поняття істинності для мови-об'єкта кінцевого класу, яка містить арифметичну репрезентацію, може виявлятися тільки в метамові вищого класу: представити протилежне – це означає так чи інакше зіштовхнутися з парадоксом типу "Брехун"».

Античні граматисти на чолі з *Аристотелем* уваги вербальним конфліктам, пов'язаним із нерозумінням або з негативними оцінками мовлення співрозмовника, не приділяли. Аристотель у «Поетиці» прямо

радить: «Високий і вільний від грубуватості стиль – це той, що користується незвичними словами. А незвичними я називаю діалектизми, метафору, здовження і все, що виходить за межі звичайної мови. Але якщо хтось зробить такою всю мову, то вийде або загадка, або варваризм: якщо вона складатиметься з метафор, то це загадка, а якщо з діалектизмів, то це – варваризм <...> отже, треба якось перемішувати ці вислови: одне робить мову не грубою і не низькою, це діалектизм, метафора, прикраса та інші зазначені види, а загальноновживані слова нададуть їй ясності. Немалою мірою сприяють ясності стилю та уникненню повсякденності – здовження, скорочення та зміна слів, відступаючи від звичайної, така мова звучить інакше, ніж розмовна, а те, що в ній звичайного, надасть їй ясності».

Еллінізм, навпаки, породжує ідею нормативності, оскільки великої актуальності набула проблема збереження чистоти давньогрецької мови в іншокультурному та іншомовному середовищі середземноморського ареалу, а також, у зв'язку з цим, проблема навчання «правильної» давньогрецької. Особливе місце у розробці ідеї нормативності належить Олександрійській граматичній школі. Будь-яке відхилення від правильного літературного мовлення, якщо воно не є естетично забарвленим, можна розглядати, на думку олександрійців, як фактор конфліктогенності, а тому вони значною мірою відмовляються від філософських питань мовознавства і звертаються до вивчення законів й правил сполучення та вживання форм мови. Особливого значення в них набуває поняття аналогії як основного закону побудови морфологічної парадигми.

Приділяли увагу питанню вербальних конфліктів й античні та елліністичні риторики. У класичній риторичі *Квінтіліана* «Про виховання оратора» проблема розкривається в ученні про відбір слів зважаючи на їх уживаність, освяченість стародавньою традицією або авторитетом та «логіку». Лексичні одиниці, які не підпадали під таку класифікацію, Квінтіліан називав варваризмами чи солецизмами, вважаючи, що вони свідчать про низький смак та не допомагають у розв'язанні контроверсій (тобто, як ми сказали б сьогодні, не призводять до необхідного перлокутивного ефекту мовленнєвого витвору та не забезпечують його надійність). Хоча, як зазначив М.Л. Гаспаров, «грань між “помилкою” (варваризм, солецизм) та “художнім прийомом” (фігура, метаплазм) дуже хистка та може змінюватися».

Середньовічна лінгвістична традиція багато в чому успадкувала античну проблематику, надавши їй, однак, або теологічного, або вузько праксеологічного сенсу.

Свідчення про існування вербальних конфліктів у спілкуванні зустрічаємо практично в усіх ареалах середньовічної Європи. В Ісландії *Олав Тордарсон* (середина XIII ст.) перекладає трактат Елія Доната «Про варваризми», використовуючи матеріал власноетнічної скальдичної поезії. В Іспанії *аз-Зубайді* створює труд «Про народний діалект», що співвідноситься з куфійським трактатом «Про помилки народної мови» *аль-Кісайі*. Візантієць

Максим Плануд «майстерно підібрав антистойхічний ряд слів, які вимовлялися або могли б вимовлятися сучасниками однаково <...> Антистойхічні ряди потрапили й у лексикони». Григорій Коринфський (ХІ – ХІІ ст.) досліджує слідом за античними риториками варваризми й солецизми як порушення норми.

Разом з тим розвивається метод християнської екзегетики (Ісидор Севільський) – філологічної дисципліни, що досліджувала та коментувала Святе Письмо з тлумаченням «темних місць». Тому не дивно, що багато відкриттів філософського характеру в лінгвістиці винні своїми формулюваннями та інтерпретацією саме отцям церкви раннього середньовіччя. Василій Кесарійський у «Бесідах на Шестоднів» уже вичленовує необхідні компоненти комунікативного акту - мовця, слухача та канал зв'язку, за допомогою якого здійснюється мовленнєве спілкування. Про необхідність розуміння виникнення в комунікантів подібних інференцій пише Аврелій Августин. Йому також належить і одна з перших спроб указати на неадекватність розуміння слів: «Головна причина тут у тому, що розуміння опромінює душу, як спалахом блискавки, і мовлення, довге й неквапливе, так не відповідає думці. І доки воно тягнеться, думка вже сховалася у свої схованки, але залишила свої сліди в пам'яті, і вони не зникають, як слова. Ми перероблюємо ці сліди, перетворюючи їх на звуки, які називаються словами латинської, грецької, єврейської чи будь-якої іншої мови, але ж ті сліди ні латинськими, ані грецькими, ані єврейськими, не будуть належати жодному окремому народові» Ошибка! Закладка не определена.

Учення модистів, що завоювало широку популярність в епоху Пізнього Середньовіччя, було зорієнтоване на побудову універсальної філософської граматики, а тому звертало увагу передусім на конструктивні компоненти мовної структури. Модисти навіть відкидають традиційні граматичні розділи орфографії та просодії. Природно, що «уявлення про повний паралелізм сфер існування, пізнання та позначення, про жорстку зв'язаність сфер пізнання та вираження до сфери реальної дійсності» не могло призвести до розуміння глибоко комунікативного й когнітивного характеру мови. Проте, разом із тим, для мовної конструкції модисти висувають функціональну умову завершеності. Томас Ерфуртський зазначав, що «з боку конструкції вимагається, щоб жодна залежність не лишалася незавершеною, адже незавершеність залежностей може відривати конструкцію від її мети, яка полягає у вираженні складного розумового уявлення та у породженні закінченого смислу у свідомості слухача» Ошибка! Закладка не определена.

У середньовічному слов'янському ареалі справа є значно складнішою, але як конфліктологічні можна розглядати такі **ідеї древніх слов'янських книжників та реформаторів**:

✓ аргументація переваг глаголичного, пізніше – і кириличного письма перед грецьким, яким слов'яни записували своє мовлення «без устроєнія» («О писменехъ»);

- ✓ численні жанрово-конфесійні застереження проти апокрифічних джерел та еретичних творів;
- ✓ особлива увага до автентичності перекладів богослужбних та релігійно-філософських текстів;
- ✓ уявлення про важливість правильності та краси письма та навіть викриття «погрішаючих в письме»: Костянтин Костенечський у «Книзі о писменехъ» ратує за поширення графіко-орфографічних норм Тирновської школи у переписних майстернях (скрипторіях) Сербії, причому, «відзначаючи лексичні неточності та помилки в перекладах з грецької, він вважає їх меншим злом, ніж орфографічні “погрешенія”»^{Ошибка! Закладка не определена.}
- ✓ у західнослов'янському ареалі в період Реформації спостерігається прагнення звільнитися від значної частини німецьких запозичень (Ян Гус, Ієронім Празький);
- ✓ можливість та конфесійна необхідність символічного тлумачення деяких загальнонародних лексем у східнослов'янській мовній спільності стимулювала розвиток мистецтва глосування; далі глосування застосовується і для інших цілей – пояснити давнє, застаріле значення слова або прояснити його стилістично, що було досить важливо у зв'язку зі значною генетичною близькістю давньоруської та давньослов'янської літературної мови, - пізніше створюються особливі реєстри слов'яно-російських відповідників;
- ✓ усвідомлення стилю як найважливішого з компонентів мовленнєвого витвору в епоху так званого «другого південнослов'янського впливу».

Таким чином, можна стверджувати, що для епох Стародавнього Світу та Середніх віків було притаманне скоріше імпліцитне уявлення про вербальні конфлікти, яке відбилося у підспудному прагненні уникнути їх, або у філологічних жанрах критики та тлумачення тексту (переважно конфесійного).

Експлікація категорії вербального конфлікту – це безсумнівний пріоритет батька-засновника загального мовознавства, німецького філософа, літературознавця, політичного діяча, але насамперед лінгвіста **Вільгельма фон Гумбольдта**. У його громіздкій термінопоняттєвій системі, яка в цілому відбивала німецьку атмосферу класики та романтизму межі ХVІІІ – ХІХ століть, вербальний конфлікт висвітлено як антиномію розуміння – нерозуміння, витоки якої сучасні дослідники^{Ошибка! Закладка не определена.} вбачають у роботі І. Канта «Антропологія з прагматичної точки зору». У межах свого антиномічного критичного підходу німецький філософ зауважував, що «ті, хто може й мовити й чути, не завжди <...> розуміють себе або інших; саме відсутністю здатності до позначення чи її хибним застосуванням <...> пояснюється те, що люди, які розмовляють однією мовою, безкінечно далекі один від одного»^{Ошибка! Закладка не определена.}. Це висловлення, як помічено, випадає із загально філософської концепції кантіанства. За Е. Касіроном, загальна

спрямованість критик Канта є лакунарною, оскільки не зводиться ні до сфери наук про природу (що описуються комплексом математичних дисциплін), ані до сфери наук про духовність (які задані етичними нормами); «сфера первинної духовної енергії», у якій емпірія та апріоризм являють собою певного роду амальгаму, сфера мови не стала предметом філософської рефлексії Канта, а, за Гердером, критика людського розуму нічого не варта без критики людської мови^{Ошибка! Закладка не определена.}. Саме В. фон Гумбольдтом було винайдене рішення цієї дилеми у його філософії мови, через яку він лагодить мости між критиками Канта та методологією Гердера, який розумів мову як еманацию історико-географічної екзистенції людини.

Спадщина Гумбольдта містить декілька формулювань антиномії розуміння-нерозуміння, які різняться за ступенем абстракції та за науковими цілями. У нотатках «Про завдання історика» (1821) на базі доповіді Берлінській Академії наук він розглядає згадану антиномію як здатне до зняття діалектичне протиріччя пізнання у цілому: «Розуміння не є простим розгортанням того, що існувало в суб'єкті, і не простим запозиченням того, що зосереджено в об'єкті, але одночасно і те, й інше <...> Там, де дві істоти розділені проваллям, там немає моста для їхнього взаємного розуміння; для взаємного розуміння необхідно, щоб це розуміння певним чином уже існувало»^{Ошибка! Закладка не определена.}. Перемістивши це методологічне положення (яке вже у нашому столітті стало основою філософської герменевтики Г.-Г. Гадамера) до історичного знання, Гумбольдт зауважує: «В історії ця попередня база розуміння є цілком очевидною, оскільки усе, що діє у всесвітній історії, хвилює людську душу. Тому, чим глибше дух нації відчуває все людське, чим тонше, багатогранніше, чистіше він його сприймає, тим більшою мірою ця нація здатна мати істориків у справжньому сенсі цього слова»^{Ошибка! Закладка не определена.}. Це – досить трансцендентальна дефініція, що поєднує у собі два джерела пізнання за Кантом – емпіричне та апріорне. Основна ідея Гумбольдта полягає у тому, що процес людського пізнання – не одномоментна антиципація сприйняття, а певний порядок «коливань» розуму між чуттєвим сприйняттям та логічним міркуванням, які немов би підтримують одне одного, висвітлюючи таким чином абрис предмета дослідження.

Переходячи від галузі когніції до галузі комунікації, Гумбольдт змінює первинну схему взаємодії «суб'єкт – об'єкт» на схему «суб'єкт – суб'єкт». У роботі «Характер мови й характер народу» (1822) він найяскравіше сформулював те визначення мови, яке більш за все підготовлює до сприйняття лінгвістичного сенсу антиномії розуміння – нерозуміння. Ця дефініція й сьогодні за своєю вичерпною повнотою здатна суперничати з більшістю сучасних визначень мови, а тому заслуговує на те, щоб бути наведеною повністю:

«Мова має потрібну мету відповідно до інтенсивності її дії.

Вона є посередником у процесі розуміння, а тому потребує визначеності та ясності.

Вона дає почуттю вираження й сама викликає почуття, а тому вимагає сили, чіткості та гнучкості.

Вона спрямовує через наданий думці образ до нових думок та їхніх сполучень, а тому прагне до дії духу, який лишає у словах свій відбиток»^{Ошибка! Закладка не определена.}

Таким чином, вчений спочатку спрямовує нашу думку на констатацію функціонально-телеономічного характеру мови як засобу міжлюдського (у широкому розумінні) спілкування, пізнання, вираження, тобто одразу дозволяє доторкнутися до тих відправних точок, які й дозволяють уявити собі мову в розмаїтості її сутностей, властивостей та функцій. Ці точки відліку – комунікація, когніція, конструкція – одночасно й найфундаментальніші поняття сучасної парадигми філософії мови.

Основна ідея цього тезисного (що в цілому Гумбольдтові не притаманне) визначення полягає у визнанні триєдності функціональної сфери мови. Мова завжди комунікативна, когнітивна та конструктивна, причому конструкція (або структура мови) являє собою лише необхідний матеріально-інструментальний міст, що наводиться у мільйонах актів спілкування індивідів між когніцією як інтенційним задумом та комунікацією як його інтенційною реалізацією.

«Мова, - пише далі Гумбольдт, - виражає думки й почуття як предмети, але до того ж вона слідує за рухом думок та почуттів, їхньою швидкістю, повторює рівномірність та нерівномірність їх перебігу, своєрідні селекційні відносини, відповідно до яких різні народи поєднують свої думки й почуття. Як формальний супровід мислення, так і матеріальне позначення думки водночас підсилюють й обмежують одне одного. Перевантажене сенсом сполучення ідей не дозволяє знайти для себе оболонку, велика піддатливість та швидкість позбавляє ґрунтовності чуттєво сприйняте позначення»^{Ошибка! Закладка не определена.}

Тут Гумбольдт робить спробу продемонструвати взаємозв'язок, взаємовплив, взаємопроникнення трьох указаних компонентів мови, їх поєднання у конкретному акті спілкування-мовлення. Мова опредмечує думки й почуття, але вона опредмечує і явища дійсності, «перетворює їхню форму» на мовні знаки, які відбивають поняття або ситуації та одночасно й позначають їх. Думка керує словом, проте й слово керує думкою, оскільки і те, й інше має межі свого застосування та взаємовираження. У поєднанні мислення та мовлення, за Гумбольдтом, виникає розуміння, яке одночасно є й нерозумінням. Ці два начала – протилежні, але й взаємно передбачають одне одного: «Справжньою індивідуальністю наділено лише конкретного мовця. Тільки у мовленні індивіда мова досягає своєї закінченої визначеності. Ніхто не розуміє слово точно так, як інший, і ця розбіжність, навіть найдрібніша, пробігає, як коло на воді, через усю товщу мови. Будь-яке розуміння тому завжди є нерозумінням, будь-яка згода у думках та почуттях – завжди й розбіжністю. У тім, як мова змінюється в устах кожного

індивіда, виявляється, всупереч описаній вище могутності мови, влада людини над нею»^{Ошибка! Закладка не определена.}

Гумбольдт, із властивою йому лінгвістичною інтуїцією, вказує тут на те приращення значення мовного знаку, яке, залежно від індивідуальних особливостей комунікантів, актуалізується у ситуативному мовленні. По суті, він відкриває той тип знакових деформацій, що призводять до вербальних конфліктів, який сьогодні ми назвали б асоціативним (чи конотативним), але надає йому вузької гносеологічної трактовки. За Гумбольдтом, він обумовлюється тільки особливостями мислення продуцера та реципієнта мовлення, поза соціальною стратифікацією та соціальним досвідом комунікантів (пор. у зв'язку з цим вдале висловлення А.Н. Уайтхеда: «Досвід, на який указує висловлення «теплий день», досить різний для тих, хто вимовляє це в Техасі – і на північному узбережжі Англії»^{Ошибка! Закладка не определена.}).

Подібна неповнота трактовки антиномії розуміння-нерозуміння у загальнолінгвістичній концепції Гумбольдта пов'язується з такими чинниками. По-перше, він ніколи не прагнув представити свій філософський вступ до науки про мову як закінчену справу або річ (έργον), як «мертвий продукт» (Erzeugtes), у вигляді певної системи закам'янілих постулатів. Його лінгвофілософський дискурс – це справжня ενεργεία, еманация власного світобачення вченого (Erzeugung). По-друге, антиномія розуміння-нерозуміння не є центральним і навіть проміжним пунктом у міркуваннях Гумбольдта і являє собою лише ілюстрацію до більш глобальної тези про взаємовплив людини та мови: «За впливом мови на людину стоїть закономірність мовних форм, за зворотним впливом, який виходить від людини, - початок волі»^{Ошибка! Закладка не определена.}. По-третє, у великій та різноманітній спадщині Гумбольдта ми не зустрічаємо власне терміна «антиномія»; скоріше за все, це термінологічне творіння його пізніших та не завжди вдячних інтерпретаторів – Г. Штейнталя, О.О.Потебні, Г.Г. Шпета, О.Ф. Лосева та інших, що лише допомагає зручно розташувати такі нелінійні (неоднолінійні) начала, протиставлені у мові (у теорії мови), як ергон та енергейя, індивідуальне та колективне, розуміння й нерозуміння, об'єктивне і суб'єктивне, мова та мовлення, мова й мислення тощо.

Таким чином, у філософії мови Вільгельма фон Гумбольдта сутність вербального конфлікту розкривається через антиномію розуміння-нерозуміння. Протиставлення мовленнєвого утворення у його породженні та сприйнятті дозволило Гумбольдту вичленувати один із типів знакових деформацій, що призводять до вербальних конфліктів, - конотативно-асоціативну невідповідність мовних значень у мовця та слухача в актуальній ситуації спілкування.

У спадщині **О.О. Потебні** антиномія розуміння-нерозуміння отримала подальший розвиток і нову інтерпретацію. Якщо для Гумбольдта ця антиномія була передусім ілюстративним матеріалом для загальнофілософської тези, то в Потебні вона набула самостійного звучання

як теоретичне положення. Основою цього були його загальнолінгвістичні міркування про природу мови.

Загальнотеоретична концепція Потебні репрезентувала мову-мовлення як творчу діяльність, яка не припускає механіцизму і є сферою самобутнього утвердження людського, у тому числі й індивідуально-психологічного начала Ошибка! Закладка не определена. **Ошибка! Закладка не определена.** «У розробленій (та названій) Потебнею «ономатопоетичній теорії мови» мисленнево-мовленнєвий акт вважається індивідуально-психічним творчим актом, результати якого визнаються або відкидаються при його творчому сприйнятті» Ошибка! Закладка не определена. Суб'єкт та адресат мовлення є різними індивідами, із різними думками, й один і той самий предмет викликає в кожного з них індивідуальні асоціативні зв'язки з іншими предметами, а тому мовець і слухач немов би «не можуть зрозуміти» одне одного у деяких випадках.

Проте, якщо Гумбольдт зазначав саме про нерозуміння, то Потебня, відповідно до своєї впевненості у творчому характері комунікації, інтерпретує антиномію розуміння-нерозуміння як здатність слухача «зрозуміти на свій розсуд» творчу мовленнєву активність мовця – таким чином, слухач також сприймає звернене до нього мовлення творчо. Посилаючись на Гумбольдта, а насправді активно перероблюючи, Потебня відзначає: «Люди, - вважає Гумбольдт, - розуміють одне одного не таким чином, що дійсно передають одне одному знаки предметів <...> і не тим, що взаємно примушують себе творити одне й те ж поняття, а тим, що торкають один в одному ту ж ланку чуттєвих уявлень та понять, внаслідок чого у кожному постають відповідні, але не ті ж самі поняття» Ошибка! Закладка не определена.

Західноєвропейські *молодограматики* на чолі з *Г. Паулем* розглядали індивідуальні модифікації мовленнєвого узусу як чинник розвитку мови в цілому, а пояснення механізму неадекватного розуміння вбачалось у тому, що «організм груп уявлень кожного індивіда перебуває у процесі постійної зміни», а тому «набуває в кожного <...> особливої форми» (онтогенетичні питання ВК). Учені *Казанської лінгвістичної школи* звертались до ВК як до питання про повне або часткове несвідоме нерозуміння, без уваги до соціального аспекту функціонування мови: *І.О. Бодуен де Куртене* вважав фактор конфліктної мовленнєвої комунікації однією із сил, що викликає розвиток мови та обумовлює його склад та будову; йому ж належить ідея введення до лінгвістичного вжитку негативного мовного матеріалу.

На конструктивні фактори ВК указав *Ф. де Соссюр*, назвавши їх тератологічними: народні етимології; зіткнення «духу рідної дзвіниці» із потребами взаємоспілкування; вплив письмового мовлення (зокрема, орфографії) на вимову.

Теза про критику мовних висловлень як засобу впливу мовознавця на літературну мову, причому припускається й мовна критика нефахівців, виразно проводиться у дослідженнях *празжців*.

Концепція мовної відносності **Е. Сепіра** - **Б. Л. Уорфа** абсолютизувала ВК в крослінгвальному та кроскультурному аспектах: кроскультурні (інтеркультурні) комунікативні взаємодії «первинно конфліктні, оскільки неможливі» через тотальну невідповідність мовних картин світу, а іноді й через негативні естимації мовлення представників іншокультурних спільнот. Але це не норма спілкування: у більшості випадків взаєморозуміння налагоджується через спільну діяльність або зацікавленість у будь-чому, тобто виводиться за межі лінгвістичної парадигми комунікації.

Школа загальної семантики на чолі з **А. Кожибськи** визнала поняття ВК тотальним, убачивши в структурі мови каталізатор соматичних, психічних та суспільних девіацій. Переборення конфліктної спрямованості будь-якої «недосконалої» природної мови можливе не її «виправленням», а шляхом заміни на таку собі «хорошу» мову, основною властивістю якої буде структурна та семантична ізоморфність відносно оточуючої дійсності. Деякі цінні ідеї про ВК висунули представники *етнографічної школи* **Б. Малиновського** та *лондонської школи структуралізму* **Дж. Фьорса**.

У 20-ті – 30-ті рр. ХХ ст. мовознавці, які досліджували соціально-комунікативну сутність мови (**Є.Д. Поліванов, Л.П. Якубинський, В.М. Волошинов, Г.Й. Винокур, Л.В. Щерба**), вказують на ВК з різними науковими завданнями (здебільшого відносно методології), пов'язуючи ВК із змішаним характером мовленнєвої діяльності або з естимаціями комунікантами мовних систем та одиниць. Акад. **Л.В. Щерба**, орієнтуючись на вивчення «мови в дії», у спілкуванні, на високому теоретичному рівні розглянув поняття ВК (не ввівши, проте, термінопозначення), пояснивши його асиметрією мовленнєвих систем мовця й слухача, а також структурою мовної системи, яка припускає хибне ототожнення одиниць у мовленнєвому потоці. **О.М. Гвоздєв** розцінює як ВК порушення норм літературної мови. Наукові пріоритети **В.В. Виноградова** спрямували його на введення принципу історизму у вивчення ВК, що дозволяє звернутися до текстів, віддалених від реципієнта на значний для розвитку мовної системи проміжок часу.

Таким чином, до 60-х років ХХ століття (витоки послідовного застосування в лінгвістиці принципу діяльності, так званого «прагматичного повороту») категорія ВК розглядалася як:

- «негативний мовний матеріал»;
- явище мовної системи, що приводить до повного або часткового нерозуміння;
- естимації мовлення співбесідника.

Література

1. ¹Анисимов А.В. Компьютерная лингвистика для всех: Мифы. Алгоритмы. Язык. / Анатолий Васильевич Анисимов. - К.: Наукова думка, 1991. – 208 с.
2. ¹Роулен де Филипп. Лжец (О теории истины Тарского) / Роулен де Филипп // Логико-семантический анализ структур знания: Основания и применения. - Новосибирск: Наука, 1989. - С. 93-94.
3. ¹Аристотель Поетика. / Пер. Б. Тена. - К.: Мистецтво, 1967. - 84 с.

4. ¹ Гаспаров М.Л. Фоника современной русской неточной рифмы / Михаил Леонович Гаспаров // Поэтика и стилистика. 1988—1990. М., 1991. С. 23—37.
5. ¹ Кузьменко-Наумова О.Д. Семиотика речевого воздействия: Отражение и смысл. / Ольга Дмитриевна Кузьменко-Наумова. - Куйбышев: Кн. изд-во, 1986.- 187 с.
6. ¹ Мец А. Мусульманский Ренессанс. М.: Наука, 1973. 475 с.
7. ¹ Гаврилов Э. О литературном псевдониме // Законодательство и практика СМИ. № 12 (52), 1998.
8. ¹ Сухачев Н.Л., О номинативном статусе слов с монемами <<лишения>> или отсутствия признака / Николай Леонидович Сухачев // Лингвистические исследования, 1985. Структура языка и языковые изменения / Отв. ред. Н.Д. Андреев. М., 1985. (совместно с Григорьевым В.П. - С. 98-108 и с Михайловым В.А. - С. 117-124).
9. ¹ Свт. Василий Великий. Творения свт. Василия Великого. СПб., 1911, т. 2
10. ¹ Эдельман Д.И. К проблеме "язык или диалект" в условиях отсутствия письменности. / Джой Иосифовна Эдельман // Теоретические основы классификации языков мира. - М., 1980. - С. 127-147. Якобсон Р. О теории фонологических союзов между языками / Роман Осипович Якобсон // Перевод с французского А.А. Холодовича. / Якобсон Р.О. Избранные работы. - М.: Прогресс, 1985. - 460 с.
11. ¹ Перельмутер И. А. Грамматическое учение модистов. / Илья Аронович Перельмутер // История лингвистических учений: Позднее Средневековье. - М., 1991 - С. 7-66.
12. ¹ Мечковская Н.Б., Супрун А.Е. Знания о языке в средневековой культуре южных и западных славян / Нина Борисовна Мечковская, Адам Евгеньевич Супрун // История лингвистических учений: Позднее Средневековье. - Л.: Наука, 1991. - С. 125-181.

Статтю присвячено історії дослідження вербальних конфліктів (ВК, порушень процесу людського спілкування природною мовою, за яких один комунікант не повністю чи взагалі не розуміє іншого, негативно ставиться до його манери мовленнєвої поведінки, вербально-когнітивної бази, використовуваних у комунікації знаків) у мовознавстві допрагматичного часу. Приділяється увага аспектам дослідження ВК в античній і середньовічній традиціях – нормативність, аналогізм, риторичні аспекти, теологічний і прагматичний контексти. Розглядається проблема ВК у В. Гумбольдта – антиномія розуміння-нерозуміння і О. Потебні – здатність розуміти «по-своєму», онтогенетичні питання ВК у молодогограматиків, тератологія Ф. де Соссюра – народні етимології, «дух рідної дзвіниці», вплив письма на вимову, теорія мовної відносності Сепіра – Уорфа – крослінгвальні й кроскультурні аспекти. Показано, що до 60-х років ХХ ст. ВК розглядали як негативний мовний матеріал; мовно-системний чинник нерозуміння; естимації мовлення (Є. Поліванов, Л. Якубинський, В. Волошинов, Г. Винокур, О. Пешковський, Л. Щерба).

Ключові слова: вербальний конфлікт, нормативність, аналогізм, антиномія розуміння-нерозуміння

Статья посвящена истории исследования вербальных конфликтов (ВК, нарушений процесса человеческого общения естественным языком, при которых один коммуникант частично или вообще не понимает другого, негативно относится к его манере речевого поведения, вербально-когнитивной базе, к используемым в коммуникации знакам) в языкознании допрагматического периода. Уделяется внимание аспектам исследования ВК в античной и средневековой традициях – нормативность, аналогизм, риторические аспекты, теологический и прагматический контексты. Рассматривается проблема ВК у В.

Гумбольдта – антиномия понимания-непонимания и у А. Потебни – способность понимать «по-своему», онтогенетические вопросы ВК у младограмматиков, тератология Ф. де Соссюра – народные этимологии, «дух родной колокольни», влияние письма на произношение, теория языковой относительности Сепира – Уорфа – кросслингвальные и кросскультурные аспекты. Показано, что до 60-х годов XX ст. ВК рассматривали как негативный языковой материал; системно-языковой фактор непонимания; эстимации речи (Е. Поливанов, Л. Якубинский, В. Волошинов, Г. Винокур, О. Пешковский, Л. Щерба).

Ключевые слова: *вербальный конфликт, нормативность, аналогизм, антиномия понимания-непонимания*

The article deals with the history of researching verbal conflicts (VC, violation of the human communication process by a natural language, when one speaker does not understand the other completely or partially, when he/she negatively treats his/her manner of speech behaviour, verbal and cognitive base, the communication signs used) in linguistics of pre-pragmatic period. Attention is paid to the aspects of the VC research in ancient and medieval traditions; they are normativeness, analogism, rhetorical aspects, theological and praxeological contexts. The VC problem in Humboldt interpretation is investigated and A. Potebnya's antinomy of understanding-non-understanding, *i.e.* ability to understand «in one's own way» is studied, the VC ontogenetic Neogrammarians questions, teratology of Ferdinand de Saussure – folk etymologies, «spirit of the native bell tower», influence of spelling on pronunciation, the linguistic relativity principle of Sapir-Whorf – cross-lingual and cross-cultural aspects are considered. It is showed that before the 60th years of the XXth century VC was believed to be negative linguistic material; system-linguistic factor of non-understanding; speech estimation (E. Polivanov, L. Yakubinsky, V. Voloshinov, G. Vinokur, O. Peshkovsky, L. Shcherba).

Keywords: *verbal conflict, normativeness, analogism, antinomy of understanding-non-understanding*